

Wprowadzenie

Powojenny stan badań nad obozem internowania w Talerhofie opiera się w znacznym stopniu na spuściźnie Komitetu Talerhofskiego, którego działalność – mimo rozległej dokumentacji archiwalnej – pozostaje słabo rozpoznana. Organizacja ta, funkcjonująca od 1923 r. we Lwowie, wyrosła z inicjatywy byłych więźniów austriackiego k.k. Internierten-Lager Thalerhof (1914–1917) i od początku była powiązana instytucjonalnie oraz personalnie ze środowiskiem Instytutu Stauropigialnego. W jego siedzibie znajdowało się biuro Komitetu, który przyjął za cel gromadzenie, porządkowanie i zabezpieczanie materiałów dotyczących austriackich represji wobec ludności ruskiej oraz udokumentowanie losów ofiar obozu. Działania te obejmowały tworzenie kartoteki internowanych, pozyskiwanie relacji i wspomnień, prowadzenie korespondencji oraz zakładanie archiwum talerhofskiego.

Archiwum to odznacza się znaczną różnorodnością formalną i gatunkową. Oprócz materiałów *stricte* dokumentacyjnych – wspomnień, listów, zeznań i relacji z pobytu w obozie – zgromadzono w nim także liczne utwory o charakterze literackim. Największą grupę stanowi poezja związana tematycznie zarówno z wydarzeniami wojennymi, jak i z doświadczeniem internowania, obejmująca formy krótkie, liryczne, a także bardzo rozbudowane poematy narracyjne. W zbiorze znajdują się ponadto sztuki dramatyczne, modlitwy, dzienniki, diariusze, pamiętniki oraz świadectwa epistolarne, stanowiące odrębny typ dokumentu osobistego. Materiały te częściowo wykorzystywano jako źródło historyczne, a zarazem jako środek wyrazu pamięci zbiorowej w różnych publikacjach – m.in. w „Almanachu talerhofskim” (*Талергофський альманах*).

Jednak zasadniczym narzędziem badawczym Komitetu były ankiety kierowane do byłych więźniów za pośrednictwem sieci organizacji lokalnych – kooperatyw, odbudowywanej po wojnie sieci czytelní im. Mychaila Kaczkowskiego oraz parafii greckokatolickich, których duchowieństwo sprzyjało orientacji staroruskiej. Kwestionariusze rejestrowały dane personalne, status społeczny i zawodowy, okoliczności aresztowania i internowania, praktyki władz austriackich, a także informacje o innych przypadkach represji wobec ludności ruskiej w danej miejscowości. Na podstawie zgromadzonych materiałów Komitet od 1924 r. prowadził wydawanie „Almanachu talerhofskiego”, którego ostatni tom ukazał się w 1932 r. Kierownictwo organizacji sprawowali m.in. Adam Gułła, Wasyl Wawryk i Roman Łucyk.

Istotnym polem działalności były uroczystości upamiętniające, w tym zjazdy talerhofskie, poczynawszy od zjazdu 31 października 1931 r. we Lwowie, obejmującego nabożeństwa, pochody i wystąpienia publiczne. W 1933 r. odsłonięto na Cmentarzu Łyczakowskim pomnik Ofiar Talerhofu według projektu Oleha Łucyka. Rok później, po reorganizacji w Centralny Komitet Talerhofski, przeprowadzono II Zjazd Talerhofski, połączony z procesją z urną prochów przewiezionych z cmentarza „Pod sosnami”.

Od 1935 r. Komitet prowadził intensywne działania związane z regulacją kwestii przyobozowego cmentarza, planowaną ekshumacją około 1700 pochówków oraz przeniesieniem szczątków do Lwowa zgodnie z postanowieniami traktatów międzynarodowych dotyczących grobów wojennych. W toku negocjacji nawiązano współpracę z Kuratorium Opieki nad Grobami Wojennymi w Austrii i uczestniczono w przygotowaniu ossuarium w Feldkirchen. Spory wokół określenia narodowości ofiar doprowadziły do rezygnacji z umieszczenia takich oznaczeń na inskrypcjach.

Komitet współpracował z licznymi organizacjami i komitetami lokalnymi, a także z Wszechsłowiańskim Centralnym Komitetem Talerhofskim w Nowym Jorku. Działalność została przerwana w 1939 r., a archiwalia włączono po wojnie do zasobu instytucji państwowych.

Archiwum Komitetu, obejmujące zarówno dokumentację kancelaryjną, jak i materiały o charakterze literackim i pamiętnikarskim, przechowywane jest obecnie w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (Центральний державний історичний архів України у Львові), dokąd trafiło po II wojnie światowej wraz z innymi spuściznami instytucji i organizacji staroruskich.

Zamieszczamy w niniejszym numerze „Rocznika Ruskiej Bursy”, poświęconym literaturze łemkowskiej/rusińskiej, przykładowe fragmenty dotychczas niepublikowanych tekstów literackich. Świadczą one o tym, że znana nam literatura powstająca w obozie – jak *Дневникъ лемка изъ Талергофа* (Курилло 1930, 22–98) i wiele innych pamiętników, dzienników oraz notatek więzionej tam inteligencji, opublikowanych w „Almanachach talerhofskich”, t. 1–4 (1924, 1925, 1930, 1932), czy ocalone przez Symeona Pyża i opublikowane w 1924 r. w USA wiersze talerhofskie Mychaila Nesteraka („Изъ Стихотворений...” 1924, 34–38) – jest tylko częścią twórczości, którą można badać jako literaturę obozową z Talerhofu. Dostępna w archiwum Komitetu Talerhofskiego czeka na badacza, który dokona jej analizy i prezentacji.

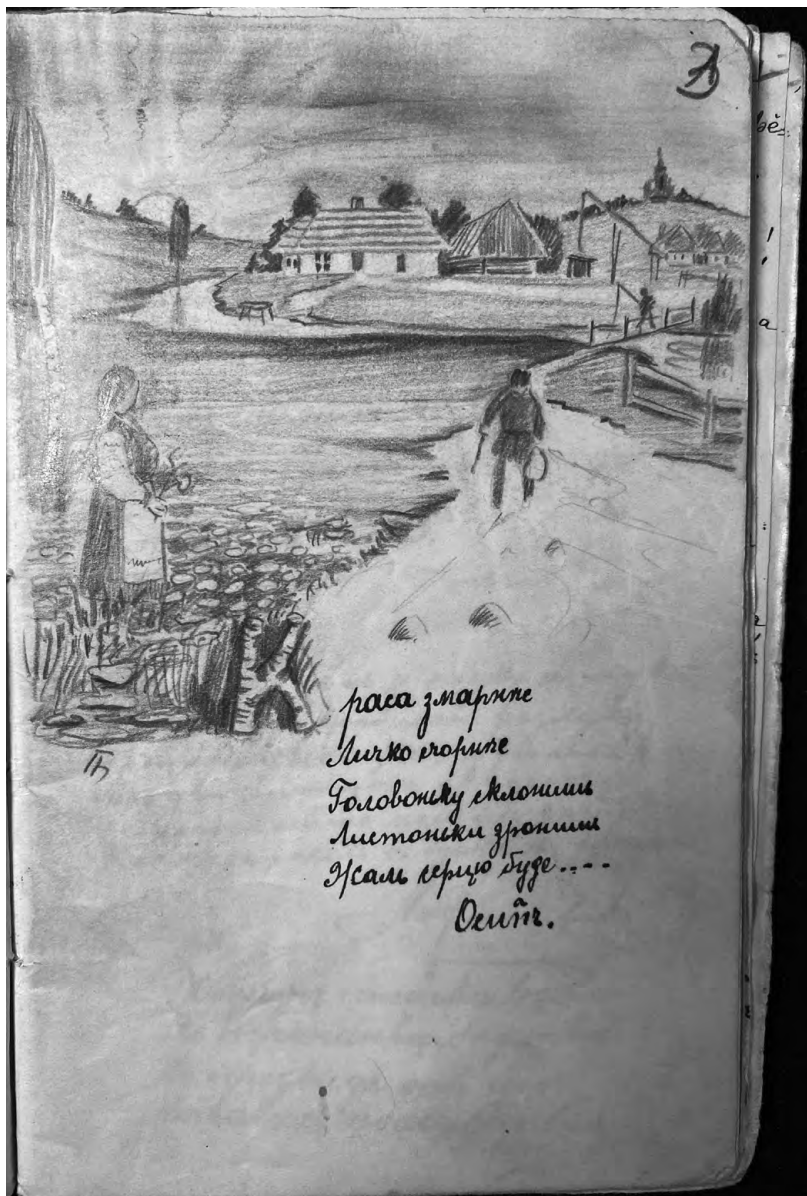
Damian Nowak

Bibliografia

- „Изъ Стихотворений Пок. М. О. Нестерака”. 1924. W: *Иллюстрированный Русско-Американский Календарь на годъ звычайный 1925*. Red. С[имеонъ] Пыжъ, 34–38. Филадельфия, Па.: Общество Русскихъ Братствъ въ Соед. Штатахъ Сѣверной Америки–Типографія „Правды”.
- Курилло, Феофиль В. 1930. „Дневникъ лемка изъ Талергофа (съ 14-го сентября 1914 г. по 22-ое августа 1915 г.)”. W: *Талергофскій альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато-рускимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. Выпускъ третій. Талергофъ, Часть первая, 22–98*. Львовъ: Талергофскій Комитет–Типографія Ставропигійскаго института подъ управленіемъ Мирона Мацака.
- Талергофскій альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато-рускимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. Выпускъ первый. Терроръ в Галичинъ в первый періодъ войны 1914–1915 гг.* 1924. Львовъ: Талергофскій Комитет–Типографія Ставропигійскаго института подъ управленіемъ А. И. Яськова.
- Талергофскій альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато-рускимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. Выпускъ второй. Терроръ в Галичинъ. Терроръ в Буковинъ. Отзвуки печати. Терезинъ, Гминдъ, Гнасъ и др. Беллетристика.* 1925. Львовъ: Талергофскій Комитет–Типографія Ставропигійскаго института подъ управленіемъ А. И. Яськова.
- Талергофскій альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато-рускимъ народомъ во время Всемирной войны*

1914–1917 гг. Выпускъ третій. Талергофъ, Часть первая. 1930. Львовъ: Талергофскій Комитет–Типографія Ставропигійскаго института подъ управленіемъ Мирона Мацака.

Талергофскій альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилій надъ карпато-рускимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. Выпускъ четвертый. Талергофъ, Часть вторая. 1932. Львовъ: Талергофскій Комитет–Типографія Ставропигійскаго института во Львовѣ.

2
4

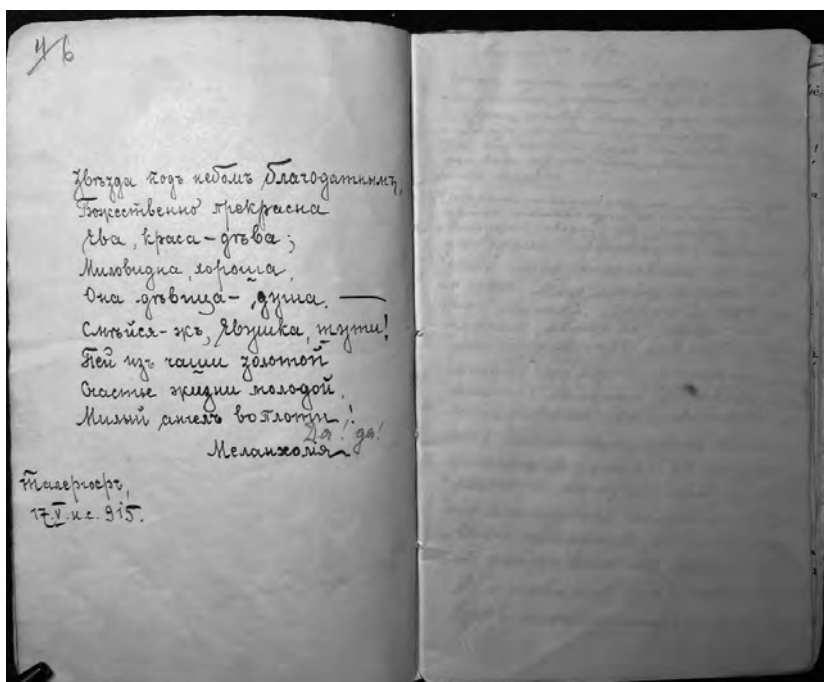
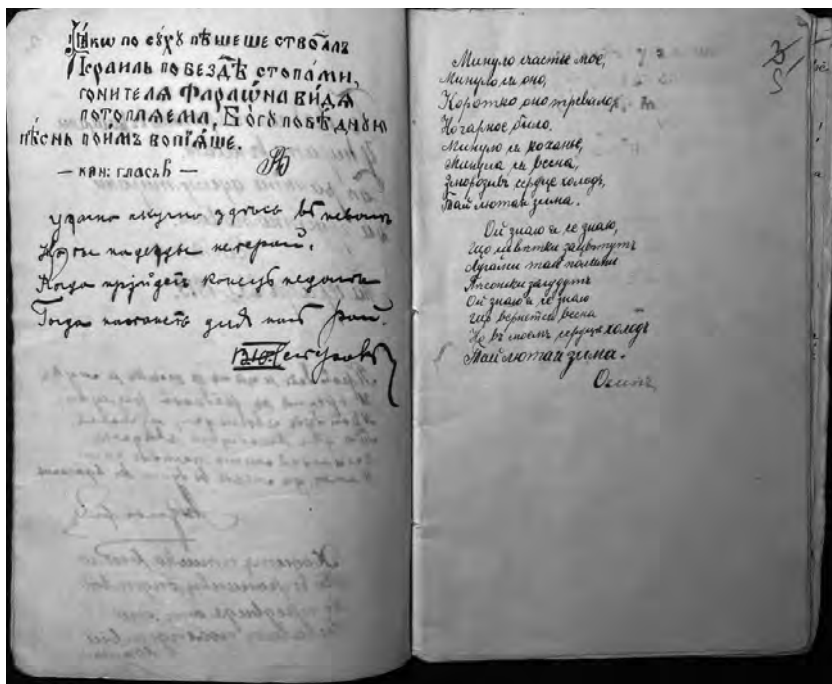
Торько внасти врагамъ въ коидани,
Униратъ въ неволѣ,
Горь раны душы тираны,
Да грустно по воин.
Осирѣ.

Масергеръ 28. I. 1915.

Пробѣди и чинъ и мѣстъ и мѣстъ
И врсенъ въ радисой разлуки,
Пробѣди аволю дѣи, изъмачеи,
Пробѣди аволю аволю
Они аволю аволю аволю
Они, да мѣстъ въ дѣи къ врагамъ.

Масергеръ

Хочитъ, нѣтъ ка врсенъ
По нѣтъ нѣтъ, аволю
Не предвидѣ аволю, аволю
Никакихъ аволю аволю
Аволю аволю

Алпнейская бора.

75

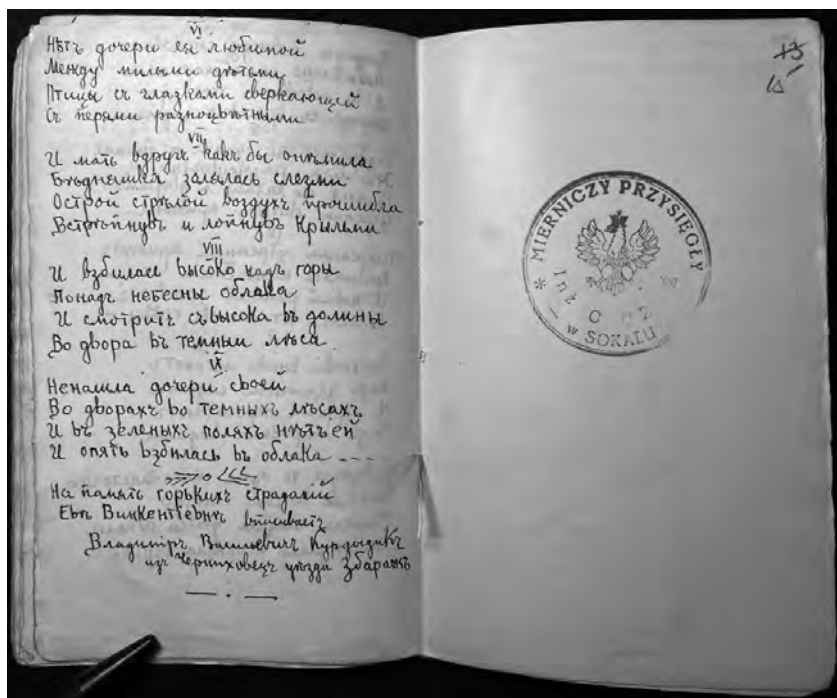
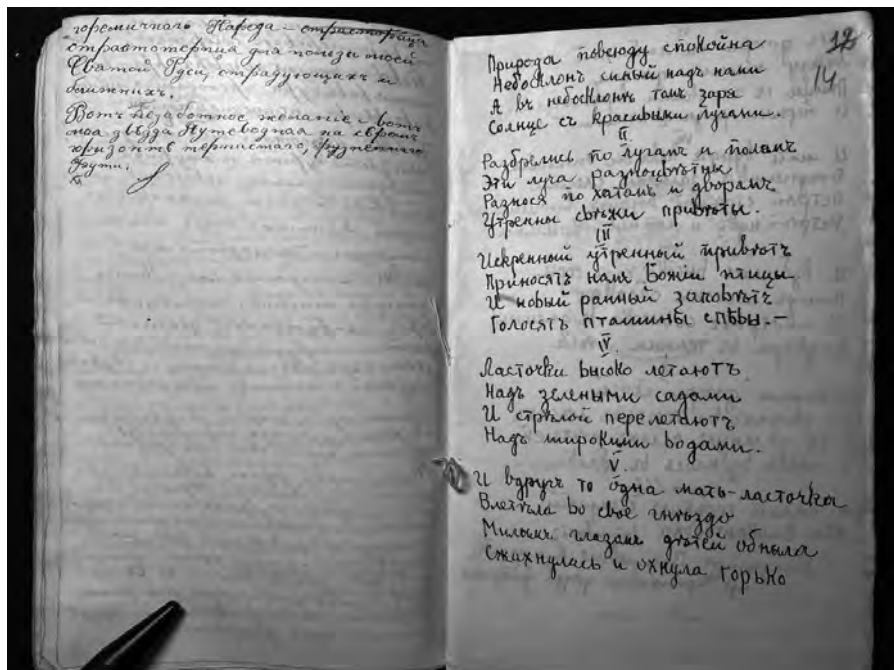
Грети, иуни, шаови, свирбестуи свирб-
ная ужасная, страшная дуря алпнейская бора.

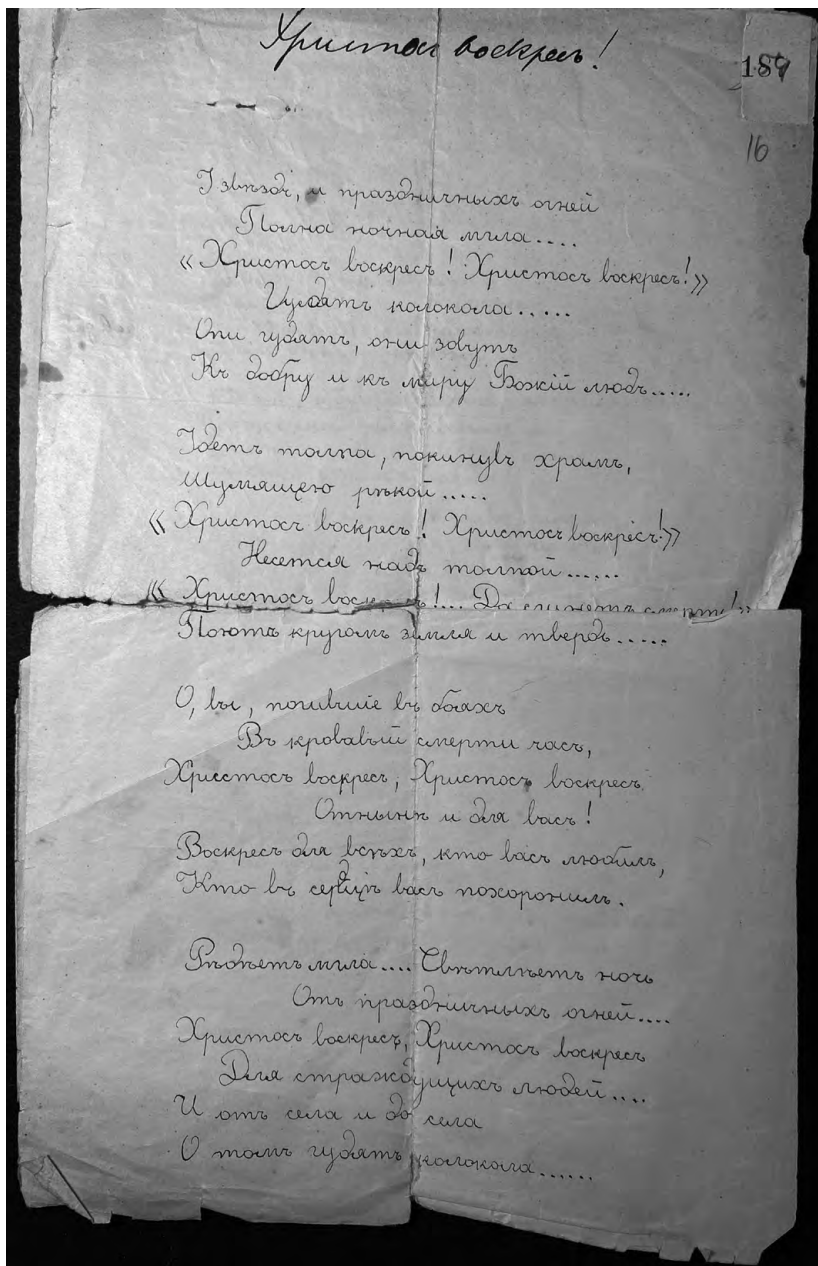
Грети, шаови, иони, иуни, свирбестуи
и проходи свирбная и шаовная бора.

Она страшна и грозна — алпнейская бора,
она как черная волна, мрачит и темит
бесоконечности.

Вечером нагасла она, на небосклон погасли
темная темные огни не светит не
звонящий, твоя, не владеть в не-
звездности, сверкающей, темной,
коть глаз выком, как в подзе-
мелье. Тихо, ловко глотай, не-
мой миг. Вдруг легкое ду-
новенье втерла, позме все
цели валоуе и в уфе своди-
телем стеного уфалана; сри-
вается мильный втерла — мно-
гие препо своим валоуе с
ног туманной цугтой тми +
многие сгнет в востру-
дмилоть келоз — нелоз вобод-
но смотрит напроти в сел.
Люди преути в барак и
и докрит валоуе ркня. —

Знаменитые дур, илтидур,
дур, неожицанние, влозанние,

248

Песня партизана.

булька на 2 голоса.

Largo.

1) Душе мой Боже терпелив отпущай,
Помоги мне Спасе Кресте мой довести.
Ты спасал от злободы Свой терпеливый путь
Ты нас Кресте Святости Своем освободил от злуги.

2. Ты Вино и Божий лик образишь покая
Чуждым и лгу, темнотам Крестом не падаю,
Великое горе темноты мою злугу,
На покаяние покаяние прибуду мило, прибуду!

3. Я мучимый несправедливостью несправедливости,
Слабость, злостность, селю несправедливости;
Ты меня к отпущу мою унеси!
Ты Вино и Божий лик, Спаси нас от злуги!

4. Ты Спас на Вино Кресте и Спаси нас от злуги,
И ты Вино Спаси Крестом несправедливости;
Дай нам Спаси и Спаси Кресте несправедливости,
И ты Вино Спаси от Моего злуги.

5. Спаси нас от злуги Вино, во спаси!
Ты Спаси нас от злуги Вино, во спаси!
Душу мою от злуги Ты Спаси от злуги!
Ты Вино и Божий лик! Спаси нас, Спаси!

Партизана 21/11 1976.